

Strukturne promjene u mliječnom govedarstvu Hrvatske

Teo Vujčić i Petar Bosnić

Stručni rad-Professional paper

UDK: 636.2

Sažetak

Hrvatska je u gospodarskim tranzicijskim procesima koji zahvaćaju i poljoprivredu s ciljem povećanja produktivnosti i postizanja konkurentnosti na međunarodnim i europskim tržištima. Domaća proizvodnja kravljeg mlijeka osigurava do 80% od godišnje potrošnje mlijeka i mliječnih prerađevina a razlika se uvozi. U razdoblju 1990.-1992. godine tijekom Domovinskog rata uništeno je 103 000 krava i steonih junica. Od tada započinje proces deagrari-zacije privatnog sektora pa tako i mliječnog govedarstva, uz postupne promjene intenzifikacije rasta proizvodnje i produktivnosti govedarstva.

Proizvodni kapaciteti u govedarstvu i u proizvodnji mlijeka ne zadovoljavaju jer samo 23,39% proizvođača ima četiri i više muznih krava. Dominiraju mali proizvođači mlijeka (do 3 krave) s prosječnim posjedom veličine 0,10- 3,0 hektara.

Promjene u proizvodnji kravljeg mlijeka (1990.-2003. god.) uzrokovane su padom broja rasplodnih goveda - indeks 56,13%, smanjivanjem broja proizvođača mlijeka sa 110 000 na 77 039 - indeks 70,04% i padom broja tržišnih proizvođača mlijeka sa 65 000 na 60 151.

Uz navedene promjene prisutni su pozitivni trendovi stabiliziranja proizvodnje mlijeka (2003. god. - 642 mil. litara), rast godišnjeg otkupa, tj. prodaje mlijeka s 342 mil. lit. u 1990. godini na 472 mil. litara u 2003. godini - indeks 138,08%. Promjena strukture proizvođača ukazuje na određena pozitivna kretanja jer 23,39% proizvođača ima 53,40% krava i adekvatnu proizvodnju i prodaju mlijeka.

Do 2008. god., uz određene uvjete razvoja, povećala bi se proizvodnost krava za 42% i mliječnost krava s 2 703 mlijeka na prosječno 4 000 lit/muzna krava.

Ključne riječi: struktura mliječnog govedarstva, trendovi promjena, proizvodnja i otkup kravljeg mlijeka, kvaliteta mlijeka, procjena razvoja.

Uvod

U poslijeratnom razdoblju odvijaju se tržišne i tranzicijske promjene u hrvatskom gospodarstvu, te procesi privatizacije duštvenog sektora.

U poljoprivrednom sektoru provodi se agrarna reforma prema modelima poljoprivredne politike Europske unije. Karakteristike reforme su: promjene agrarne strukture i stvaranje konkurentne primarne poljoprivredne proizvodnje, te tranzicija obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u veće, specijalizirane komercijalne proizvođače koji će moći konkurirati na otvorenom tržištu agrarnih proizvoda. Ove promjene su veoma složene i teške, jer je Hrvatska naslijedila nepovoljnu agrarnu strukturu nespecijaliziranih proizvođača s usitnjenim i malim zemljišnim posjedima te nerazvijenom i nerentabilnom proizvodnjom.

Proizvodnja mlijeka je niskoproduktivna i prosječna godišnja proizvodnja mlijeka kod nas po muznoj kravi iznosi 2 784 kg, a u EU-15 6 333 kg mlijeka/krava. I plasman mlijeka je niske tržnosti; od proizvedenih količina mlijeka na tržište se isporučiti i proda svega 2 050 kg/krava, a u EU-15 isporučiti se mljekarama 6 021 kg mlijeka/krava.

U odnosu na ukupnu kvalitetu mlijeka Hrvatska znatno zaostaje prema zemljama EU-15. U Uniji, u Ekstra + I. klasi mljekarama se prodaje 93,75 %, mlijeka. U Hrvatskoj se samo 34,47 % od ukupnog mlijeka ove kvalitete isporučuje tržištu kroz otkup.

U razvijenim državama, kao što su zemlje EU-15, udjel mliječnog govedarstva u vrijednosti ukupne poljoprivrede iznosi 17,9%, a u Hrvatskoj samo 7,3 %. Potrošnja mlijeka i mliječnih proizvoda u Hrvatskoj po glavi stanovnika godišnje iznosi 170 kg mlijeka (mliječni ekvivalent), a u EU cca 330 kg mlijeka.

Razvoj govedarstva i proizvodnje mlijeka vrlo je kompleksan jer ova proizvodnja zahtijeva velika investicijska ulaganja, rješavanje pitanja poljoprivrednog zemljišta, primjenu efikasnih tehnologija i menadžmenta u planiranju i upravljanju mliječnim farmama.

Proizvodni resursi mliječnog govedarstva

Razdoblje 1990.-2003. god. karakterizira negativan trend, odnosno pad ukupnog broja goveda svih kategorija. U 1990. god. bilo je ukupno 830 000 svih goveda ili smanjenje za 365 065 grla (indeks 2003./1990.- 56,13%). Ove promjene posebno su se odrazile na reproduktivno stado krava i steonih junica kojih je u 1990. god. bilo 492 000 a u 2003. god. 271 411 grla (pad za 220 589 grla – indeks 55,16%).

Tablica 1: Mliječno govedarstvo u Hrvatskoj 1990. – 2003. god.

Table 1: Dairy cow status in Croatia between years 1990. – 2003.

God. Year	Grla ukupno Livestock total		Raspodna grla Breeding cows	Muzna grla Dairy cows	Proizvodnja mlijeka Milk production		Otkup mlijeka Milk intake	
	Grla Cows	%			000 lit	%	000 lit	%
1990.	830 000	100,00	492 000	460 000	889 000	100,00	342 273	100,00
2003.	465 935	56,13	271 411	237 472	641 986	72,21	472 610	138,08

Izvor: DZS

Prema strukturi vlasništva, 91,30% krava posjeduju privatna obiteljska poljoprivredna gospodarstva koja su manje produktivna u odnosu na veće farme poslovnih subjekata.

Pored smanjivanja ukupnih proizvodnih kapaciteta u govedarstvu otvara se paralelni proces proizvodne specijalizacije proizvođača i to onih brojnijih koji su orijentirani na proizvodnju mlijeka i proizvođača govedeg mesa. Zbog pada broja krava, odnosno broja teladi za daljnji tov, kao i zbog strukturnih promjena - povećava se deficit u proizvodnji govedeg mesa i tova junadi. Tijekom 1990. god. proizvodnja govedeg mesa iskazana kao prirast iznosila je 117 000 tona, a u 2003. god. samo 72 874 tona prirasta.

Pored velikog smanjivanja broja krava, po osnovi određenih poboljšanja i intenzifikacije proizvodnje, oživljava proizvodnja kravljeg mlijeka. U 2003. god. otkupljeno je ukupno 472,61 mil. lit. kravljeg mlijeka ili više za 6,36% količina nego prethodne 2002. god.

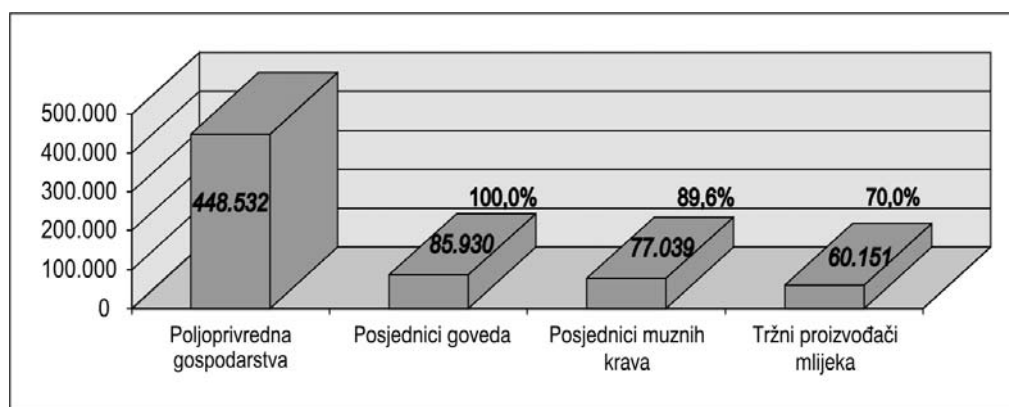
Proizvođači kravljeg mlijeka

U Hrvatskoj je ukupno 448 532 poljoprivrednih kućanstava (DZS-Popis poljoprivrede VI/ 2003. god.) ili 85 734 kućanstva manje nego ranije (bilo ih je 534 266). U dvanaest godina (1991.-2002. god.) prosječna stopa smanjivanja broja kućanstava iznosila je 1,34 %. U tranzicijskim zemljama dinamičnijeg razvoja ukupnog gospodarstva, godišnja stopa smanjivanja broja poljoprivrednih gospodarstava kreće se do 5%. U odnosu na procese restrukturiranja agrara u tržišnu proizvodnju, deagrarizacija poljoprivrede privatnog sektora ne odvija se potrebnim intenzitetom.

Pada i broj obiteljskih gospodarstava čija je djelatnost proizvodnja goveđeg mesa i kravljeg mlijeka. Sada 85 930 poljoprivrednih kućanstava posjeduje goveda, od kojih je 77 039 (89,6%) muzne krave. Proizvodnjom i prodajom goveđeg mesa i mlijeka bavi se 60 151 ili 70,0% poljoprivrednih gospodarstava. To su komercijalna tržišna gospodarstva koja ostvaruju novčane nadoknade prema propisima o novčanim poticajima.

Grafikon 1: Poljoprivredna gospodarstva i struktura govedarstva i proizvođača mlijeka 2003. god.

Fig. 1: Agricultural farms, livestock structure and milk production in the year 2003

Zemljišni kapaciteti i struktura proizvođača

Poljoprivredni posjed je usitnjen i prosječna veličina iznosi 2,80 hektara (EU – 18,7 ha). Posjed od 0,10- 3,00 hektara ima 339 496 poljoprivrednih kućanstava, a više od tri hektara zemljišta ima 109 036 ili 24,31 % od ukupnog broja gospodarstava.

Indikativna je i nepovoljna struktura poljoprivrednih kućanstava koja se bave govedarstvom u odnosu na zemljišne površine i broj muznih krava. U kategoriji posjeda od 0,10-3,00 hektara zemljišta i do tri krave je 59 018 kućanstava ili 76,61% od ukupnog broja kućanstava koji posjeduju muzne krave. Ova grupa obiteljskih gospodarstava posjeduje 46,60% grla ili 98 438 muznih krava. Obzirom na minimalne proizvodne kapacitete većina ovih gospodarstava ne spada u kategoriju tržišnih, pa nemaju uvjete za daljnji razvoj i povećanje proizvodnje stoga će se proizvodnja postepeno gasiti.

Tablica 2: Kapaciteti muznih krava poljoprivrednih domaćinstava

Table 2: Dairy cows capacity on family farms

	Muzne krave / Dairy cows										Ukupno Total
	1	2	3	4	5	6	7-10	11-15	16-20	>20	
Domaćinstva Households	30 247	18 122	10 649	6 236	3 875	2 443	4 031	1 013	276	147	77 039
Domaćin. % Households %	39,26	23,52	13,82	8,10	5,03	3,17	5,23	1,31	0,36	0,20	100,00
Krava - kom. Number of cows	30 247	36 244	31 947	24 944	19 375	14 658	36 324	13 169	4 830	142	211 880
Krava % Cows %	14,28	17,11	15,08	11,77	9,14	6,92	17,14	6,22	2,28	0,08	100,00

Izvor: DZS

Prosječan kapacitet domaćinstava s muznim kravama iznosi svega 2,90 krava/gospodarstvo. Poljoprivrednih kućanstava sa četiri i više muznih krava ima 23,39% ili 18 021 gospodarstava. Odnosi u ovoj proizvodnoj strukturi rezultat su određenih pozitivnih razvojnih kretanja tako da 23,39% gospodarstava ima znatno veću proizvodnu osnovu i to 53,40% grla od ukupnog broja krava. Većih proizvođača, s jedanaest i više krava, ima samo 1 436 poljoprivrednih kućanstava. Oni su u našim tržišnim uvjetima konkurentni i ostvaruju zadovoljavajuće financijske poslovne rezultate.

Kvaliteta sirovog mlijeka

Hrvatska je donijela propise za kvalitetu svježeg sirovog mlijeka (Pravilnik o kakvoći svježeg sirovog mlijeka - NN broj 102/2000.) koji su harmonizirani s međunarodnim kriterijima i standardima. U Križevcima je osnovan i osposobljen Središnji laboratorij za kontrolu mlijeka (SLKM) i 2003. god. prva je godina sustavne kontrole svih otkupljenih tržišnih količina sirovog kravljeg mlijeka.

Tijekom 2003. god. analizirano je 1,093 milijuna uzoraka na kemijski sastav mlijeka; prosječna kvaliteta mlijeka u odnosu na sadržaj mliječne masti iznosila je 3,99% (minimalno 3,8% - maksimalno 4,12%). Prosječan sadržaj proteina u mlijeku iznosio je 3,39% (minimalno 3,20% - maksimalno 3,50%).

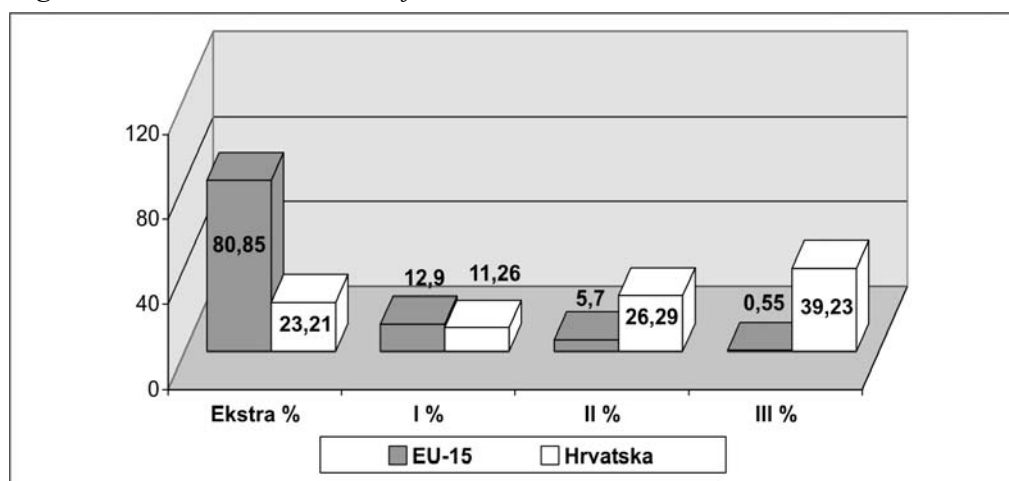
Relativno je zadovoljavajuća situacija u odnosu na higijensku ispravnost i broj somatskih stanica u mlijeku. Od prodanih količina, 71,18 % mlijeka sadrži do 400 000 somatskih stanica/1 mL, a u Europskoj uniji 90% mlijeka odgovara ovim kriterijima. Najakutniji problem u mliječnom govedarstvu je

veliki broj mikroorganizama u mlijeku, što utječe na ostvarivanje viših prodajnih cijena mlijeka. Izvoz mliječnih prerađevina na međunarodno tržište moguć je ukoliko su proizvedeni od kvalitetnog standardiziranog mlijeka Ekstra i I. klase.

Do 80 000 mikroorganizama/1mL, mlijeka ima 26,04% a s 80 000 - 100 000 mikroorganizama/1mL ima 4,65 % količina mlijeka. Prema broju mikroorganizama u mlijeku Ekstra i I. klase ima 30,69% količine mlijeka, dok u Uniji ovu kvalitetu ima 93% količine mlijeka.

Grafikon 2: Odnosi obračunskih klasa kravljeg mlijeka EU-15 i Hrvatske

Fig. 2: Class calculation ratio for cow milk in EU-15 and Croatia

Na temelju Uredbe o ciljanoj cijeni svježeg sirovog mlijeka i navedenih kriterija u 2003. god. ostvarena je sljedeća obračunska kvaliteta kravljeg sirovog mlijeka :

- Ekstra klasa 23,21 %
- I. klasa 11,26 %
- II. klasa 26,29 %
- III. klasa..... 39,23 %

U odnosu na ukupnu kvalitetu mlijeka, Hrvatska znatno zaostaje prema zemljama EU-15. U Uniji je 93,75 %, mlijeka isporučenog mljekarama Ekstra + I. klase, dok Hrvatska u ovoj kvaliteti ima svega 34,47 % od komercijalnih prodanih godišnjih količina mlijeka.

U početnoj fazi primjene Propisa o kvaliteti sirovog kravljeg mlijeka većina od deset zemalja, koje su 2003. postale stalne članice EU među kojima je i susjedna Slovenija, imale su slične probleme oko higijenske ispravnosti mlijeka.

Razvojni potencijali mlijeka

Vlada Republike Hrvatske donijela je (8. srpnja 2004. god.) Operativni plan provedbe Programa razvoja govedarske proizvodnje u Republici Hrvatskoj. Operativnim planom obuhvaćene su proizvodne i tehnološke mjere, osiguranje novčanih sredstava kao i organizacija provedbe modela izgradnje i adaptacije proizvodnih objekata. Za ostvarivanje planiranih ciljeva razvoja proizvodnje mlijeka u petogodišnjem razdoblju treba adaptirati 6 000 štala prosječnog kapaciteta 15 krava i izgraditi 1 200 novih objekata (40-60 krava) u vrijednosti od 2,5 mlrd. kuna. Planira se da će nakon razvojnog ciklusa od pet godina, tj. u 2009. god. proizvodnja kravljeg mlijeka iznositi 1,200 milijardi litara mlijeka uz otkup od 900 mil. litara.

Ako bi u procesu pridruživanja Hrvatske u Europsku uniju za priznavanje proizvodne kvote za mlijeko bila referentna 2007. godina, tada bi prema projekcijama razvoja proizvodna kvota iznosila 857,690 mil. litara mlijeka.

Zaključak

Hrvatska ima malo obiteljskih gospodarstava proizvođača mlijeka koji imaju preduvjete da na tržištu gdje će vladati međunarodna konkurencija mogu ostvariti zadovoljavajuću razinu dohotka. Kod nas postoji dugogodišnji deficit mlijeka domaće proizvodnje pa se uvozi i do 30% od godišnje potrošnje mlijeka i mliječnih proizvoda.

Udjel mliječnog govedarstva u poljoprivredi Hrvatske iznosi svega 7,3 %, a u zemljama EU 17,9%. Naša je agrarna struktura nerazvijena, poljoprivredna gospodarstva imaju prosječno 2,8 ha obradivog zemljišta, dok je u zemljama EU prosječna veličina gospodarstva 18,7 ha. Proizvodnja mlijeka je usitnjena, prosječno 2,90 krava po obiteljskom gospodarstvu, pa ne može biti konkurenta u odnosu na proizvođače u EU s 29 krava.

Sada je proizvodnja mlijeka niskoproduktivna i prosječna godišnja proizvodnja iznosi 2 703 lit. mlijeka po muznoj kravi. Mlijeko ima nisku tržišnost od 73,62 %, a od proizvedenih količina mlijeka na tržište se isporučuje i prodaje svega 1 990 lit./krava.

U navedenom razdoblju Hrvatska može riješiti problem kvalitete kravljeg svježeg sirovog mlijeka, zadovoljiti međunarodne standarde kvalitete i u Ekstra klasi i I. klasi bilo bi 90% količina mlijeka.

U razvojnom ciklusu do 2008. god. može se očekivati povećanje proizvodnje kravljeg mlijeka od cca 911,6 mil. litara, od čega bi se tržištu isporučilo 95% količina ili 866,02 mil. lit.

STRUCTURAL CHANGES IN DAIRY BUSINESS IN CROATIA

Summary

Croatia today is in the economy transition process that also includes agriculture aiming to increase production and achieving competitive standard with international and European markets. Currently, domestic cow milk production ensures 80% of annual milk and dairy products requirements with the 20% import. In the period from 1990-1992, during the patriot war, 103 000 cows and heifers were destroyed. Since then, Croatia started the gradual process of reorganization of the agricultural private sector including dairy business in order to increase production insensitivity.

The agricultural structure of dairy segment is unsatisfactory with only 23.39% of farms holding four or more heifers. Households with 3 cows per farm dominate with average real estate of 0.10-3.0 acres.

Changes in milk production (1990-2003) are reflected in the decrease of the number of breeding cattle – index 56.13%, and decrease of milk market producers from 65 000 to 65 151.

Never the less, positive trends towards stabilization in milk production (2003 – 642 mil litres) and annual milk intake increased from 342 mil litres in 1990 to 472 mil litres in 2003 (index 138.08%) can be noticed. Changes in the structure of milk producers show certain positive movements as 23.39% of producers have 53.40% cows and respectively participation in milk production and buy off.

Until 2008, with determined development conditions, cow milk production can increase for 42% and from 2 703 litres to average of 4 000 litres per dairy cow.

Key words: structure of dairy business, trends of changes, milk production and collection, milk quality, evaluation of development.

Literatura

BOSNIĆ, P., GRGIĆ, Z., (2001.): Analiza stanja mliječnog govedarstva, industrijske prerade tržišta mlijeka i mliječnih proizvoda u Hrvatskoj, Mjekarski list 12, Separat I-XVI.

BOSNIĆ, P. (2004.): Kvaliteta kravljeg mlijeka u 2003. godini, Mjekarski list 12, str. 27-30

BOSNIĆ, P. (2004.): Stanje i perspektiva hrvatskog mljekarstva, Mjekarski list 4, str. 31-33, Mjekarski 5 str. 37-40.

BOSNIĆ, P., VUJČIĆ, T. (2004.): Gospodarski položaj proizvodnje mlijeka i perspektiva razvoja, Hrvatski stočarski centar, Prvo savjetovanje uzgajivača goveda u Hrvatskoj Bizovačke Toplice, Zbornik radova, str. 30-37.

Hrvatska gospodarska komora (2003.): Mljekarstvo Hrvatske-primarna proizvodnja mlijeka, prerada i tržište mlijeka i mliječnih prerađevina, str. 1-47

Hrvatski stočarski centar- Godišnje izvješće 2003.

Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva (2004.): Program razvitka govedarstva u Republici Hrvatskoj

Pravilnik o kakvoći svježeg sirovog mlijeka. NN – 102/2000.

Zakon o poljoprivredi (NN-66/2001., 83/2002.).

Zakon o državnoj potpori u poljoprivredi, ribarstvu i šumarstvu (NN-87/2002., 117/2003., 82/2004.).

Uredba o ciljanoj cijeni svježeg sirovog mlijeka (NN-156/2002.).

Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske; razna dokumentacija.

European Union-Directorate for Agriculture (Eurostat); Statistical and economic information (2002., 2003.).

Adrese autora-Autor's addresses:

Mr.sc. Teo Vujčić

Lura d.d. Zagreb

Dr.sc. Petar Bosnić

Viši znanstveni suradnik, Zagreb

Prispjelo-Received: 01. 02. 2005.

Prihvaćeno-Accepted: 31.03.2005.